

UDK 821.161.1:27 Dostojevski, F.M.
Stručni rad
Professional paper

Sead Alić

VELIKI INKVIZITORI

Živimo u vremenu sve većeg raskoraka između proklamiranih političkih ideja/opredjeljenja i zbilje. Medijski sustavi zavođenja i manipuliranja omogućili su *proizvodnju pristanka* kod savremenih građana, konzumenata masmedijskih proizvoda. To dovodi do novih oblika uspostavljanja hijerarhija koje, međutim, ponavljaju neke stare obrasce ponašanja. Istina nije dobrodošla. Interesno povezane zajednice ljudi razvijaju različite oblike nadomjestaka za istinu, načine kako se istina može zaobići i kako može postati irelevantnom. Da privid pobjeđuje ideju (kako je još Feuerbach zamijetio) u ovom se radu pokazuje na predlošku Velikog inkvizitora iz djela F. M. Dostojevskog *Braća Karamazovi*. „Zašto si došao da nam smetaš“, pitanje je koje Veliki inkvizitor upućuje samome Bogu koji je na trenutak *sišao s neba* pogledati svoju djecu. Susret je obilježen prijetnjom Velikog inkvizitora da će on sam (Bog) biti osuđen i kao heretik spaljen na lomači. Dostojevski sjajno postavlja književni dekor za propitivanja temeljnih pitanja vjere, odnos prema čudima, inkviziciji, ali i prema tada poodmaklom i razvijenom projektu crkvene reformacije koji upravo ove godine slavi svojih okruglih 500 godina. Tekst propituje odnose vjere i slobode, hijerarhije i sljedbenika, sustava medijskog posredovanja i rezultata tog posredovanja; odnos ideje i njenog života u realitetu. Rad povlači paralelu između vremena pisanja djela (sredina 19. stoljeća) *Braća Karamazovi* i aktualnih nam previranja te pokušava pronaći/sugerirati odgovore na vječna pitanja koja Dostojevski postavlja/iščitava iz povijesti ljudskih traganja za slobodom. Riječ je o filozofsko-književnoj analizi koja u književnom djelu propituje filozofijske ideje. Dostojevski je iznimno pogodan za takvu vrstu analize jer u nekim svojim promišljanjima bilježi takvu i toliku količinu misaonih objeacija da bi se uz malo napora mogao konstruirati čitav jedan zatvoreni filozofijski sustav. Dodatni motiv propitivanju ideje Velikog inkvizitora porast je autoritarnih ponašanja političkih lidera malih i velikih država,

banana država ali i velesila. Dostojevski im ima što poručiti, a na ovom je radu probuditi političke i slobodarske ideje velikog pisca i prenijeti ih u vrijeme koje od njega i te kako ima što naučiti.

Ključne riječi: Dostojevski, hijerarhija, obrazovanje, licemjerje, bog, Veliki inkvizitor, Isus.

1.

Živimo u vremenu rastuće neobrazovanosti. Sredstva unapređenja znanja postala su sredstva unapređenja prodaje. Istina je postala zastarjeli predmet kojim se bave zastarjele humanističke znanosti. A čemu istina ako nije produktivna i ako ne stvara ekstra profit? S neku drugu stranu raspadanja ideje istine nalazi se hijerarhija, organizacija ljudi i brojeva koja u određenim okolnostima može pružiti uspjeh, zaposlenost, sredstva za život, pa čak i zabavu u obliku igara na sreću „sretnih strojeva“.

Vjetrovi Zapada mjere učinak. Kvaliteta je tek pomoćno sredstvo mjerenja. Svijet pretvoren u mjerljivo i nadmećuće bivstvo sve manje ima mjesta za iskonsko ljudsko. Tehnička su posredovanja stvorila labirint i istovremeno propisuju oblike tehničkih sredstava pomoću kojih bi se eventualno moglo izaći iz tog labirinta.

U svijetu u kojemu dominiraju različiti oblici laži (akademski, politički, religijski, korporacijski, medijski i mnoge druge), u kojemu obrazovanje ima tendenciju proizvodnje klonova, a politika i korporacije imaju ideju „konstruktivnog“ korištenja tih klonova – teško se boriti za prostore govora o Istini. Stoljećima i tisućljećima stvarana i institucionalizirana laž traži obrnuto čitanje povijesti – čitanje sadašnjosti vraćanjem u prošlost, ali tako da se slijede zablude hijerarhija ljudskih institucija.

2.

Sve je teže vratiti se početku. Riječ je ognula velove ideologije, a niti najbolji teleskopi neće razriješiti prve desetinke sekunde suvremene mitske priče o velikoj eksploziji Istine.

⁵ Sustav rađanja „kardinala“ u akademskim zajednicama možda bi se mogao ilustrirati dijelom teksta Teorije neobrazovanosti gdje Konrad Paul Liessman piše: „Uzak krug istraživačkih ustanova, podnositelja zamolbi, vještaka, evaluacijskih agencija i financijera sve više funkcionira kao u sebi zatvoren krug koji ide ususret vladajućem modelu akademskog elitnog obrazovanja. Znanost – posve paradoksalno – upravo evaluacijama forsiranima navodno u ime javnog interesa prestaje biti javnim dobrom u smislu prosvjetiteljstva. Stručnjaci vrednuju eksperte, koji vrednuju stručnjake. Ranije se nešto takvo nazivalo klikom. Naravno oduvijek su postojali citacijski karteli – ali oni sada ne strukturiraju samo karijere svojih članova, nego utječu i na financiranje, pa tako i na egzistenciju istraživačkih ustanova“ (Liessmann 2008: 86).

Istinsko znanje mora prikupljati krhotine različitih znanosti, umjetnosti, metoda istraživanja, samopromatranja itd. Osuđeni smo na prikupljanje svjetlosnih odblijesaka krhotina istine koje ostanu žive nakon redovitih i uspješnih destrukcija svakog misaonog, književnog, znanstvenog, umjetničkog... pokušaja.

Na nama je misliti/promatrati poput teleskopa Hubblea. Promatrati prošlost dubinskom oštrinom. Prepoznavati u svjetlosti putujuće istine iz prošlosti što se uistinu događalo.

Kritička misao, ukoliko je oslobođena svih predrasuda, ima mogućnost na materijalima iz prošlosti *odčitavati* razliku između, s jedne strane, onoga što je riječ donosila da bi umirila ljude, zabavila ih ili „uzakonila“ ih i, s druge strane – Istine.

Za to prodiranje u prošlost potreban je sjaj velikih ljudskih duhova/duša čije su eksplozije stvorile energije koje se probijaju sve do naših dana.

Jednu takvu energiju svojevremeno je izazvao F. M. Dostojevski. Ova analiza ulazi među krhotine Braće Karamazovih koja se zove Veliki inkvizitor. Gledamo kroz svjetloskop Dostojevskoga da bismo u njegovoj interpretaciji svjetlosti početaka, eventualno dohvatili nešto od istine prvog početka, a što bi nam, možda, moglo osvijetliti put koji je pred nama.

Zajedno s Dostojevskim vraćamo se u Španjolsku u vremena strašne inkvizicije kada je crkvena hijerarhija preuzela pravo i dužnost dužnosnika pakla na zemlji.

Kroz priču jednog od braće Karamazovih, Ivana, Dostojevski nas, grešne, obične, svakodnevne – suočava s Bogom, odnosno njegovim sinom: Isus Krist se, naime, odlučio, u jednom trenutku, svojom pojavom vratiti čovjeku i hijerarhiji koja zastupa nešto od one ljubavi koju je propovijedao i kojom se suprotstavljao ritualnom ispunjavanju religioznih obveza Židova, kojima je inače i pripadao.

I ljudi ga, svjedoči Dostojevski, prepoznaju, počinju osjećati njegovu energiju, srca im ožive, a događaju se i čuda ozdravljenja: slijepac progleda, djevojčica oživi i ustaje iz lijesa.

No, svemu nazoči i onaj koji je nominalno njegov sluga, čovjek hijerarhije koja posreduje između njega i ljudi, ljudi koji su Isusa odmah prepoznali i koji su ushićeni.

No, nimalo ushićen nije član hijerarhije, čovjek institucije Crkve, one koja sebe tumači nastavljacem Isusove riječi na zemlji. Ushićen nije Veliki inkvizitor, kardinal, vjernik koji je još koliko jučer spalio stotinu nevjernika na istom tom trgu.

On, koji je pomoćnik Isusa Krista na zemlji, naređuje svojim pomoćnicima da Isusa uhapsu. On koji bi trebao biti stražar svetosti – naređuje svojoj „svetoj straži“ da privede božjega sina. On koji je sluga Isusa Krista naređuje svojim slugama da

zatvore Isusa Krista, onog istoga koji je radi ljudskoga izbavljenja nosio križ i dao se na njemu razapeti.

Kako je na to reagirao narod koji je sve do te naredbe oduševljen plakao i ljubio zemlju po kojoj je Isus hodio?

Na paradoksalnu naredbu kardinala (da njegove sluge uhite onoga kome bi on trebao biti sluga) narod spušta glavu prema zemlji i prihvaća odluku Velikog inkvizitora. Onaj koji spaljuje i ubija veći je od onoga koji liječi i umrle može oživiti.

Živjeti u vjeri vjerojatno pretpostavlja živjeti u nadi da će Mesija, da će Isus, da će Muhammed (ili netko njihov) ponovno doći i osloboditi nas nesreća i smrti. U takvoj vjeri trebali bi ponajprije živjeti mediji vjere, hijerarhijski posloženi posrednici koji propovijedaju život u vjeri.

No, s druge strane, svaka, pa tako i religijska hijerarhija, ima svoje zakonitosti. Lojalnost prema višim razinama hijerarhije omogućavala je duhovnu, pa i političku vlast. Isus dolazi tako rijetko a hijerarhija omogućuje tisuće godina vladanja.

Kardinal – Veliki inkvizitor, ulazi sutradan u tamnicu u kojoj je Isus i pita ga: „Zašto si došao da nam smetaš“ (Dostojevski 1979: 277). Slika je to kojom Ivan Karamazov ocrtava rimski katolicizam: „Ako hoćeš, u tome i jest najosnovnija crta rimskog katolicizma, bar po mome mišljenju: 'Ti si', kaže, 'sve predao Papi i sve je, dakle, sada u Pape i bit će najbolje da ti nikako ni ne dolaziš da nam smetaš, bar za sada“ (Dostojevski 1979: 277).

Velika ironija kojom se razotkriva velika laž hijerarhije, koja počiva na leđima poslušnika kakav je kardinal – Veliki inkvizitor.²

Povratkom Isusa Krista među vjernike i članove hijerarhije institucije koja se poziva na njegovu riječ, Dostojevski propituje pitanje odnosa vjere i slobode, odnosno ljudske sreće. Veliki inkvizitor prigovara Isusu da su na djelu posljedice Isusove želje da ljude učini slobodnim. Hijerarhija je promijenila (partijski) program, promijenila sustav vrijednosti, stvorila je vjerovanje u sreću do koje se dolazi poslušnošću.

Novi sustav vrijednosti funkcionira tako da ljudi sami svoju slobodu donose i polažu pred noge crkvene hijerarhije.

² Da laž vjere u hijerarhiju može odvesti u čudno povjerenje u velike vođe pokazuje i razumijevanje hijerarhije od strane Berđajeva ali i njegovo čitanje lažne evropske politike: „Sva je evropska politika osnovana na nasilju i laži i u Evropi se razvilo strašno ogrubljenje. To mi vidimo i na takvoj interesantnoj pojavi kao što je fašizam. Talijanski je fašizam, unatoč rasprostranjenom mišljenju, također bio revolucija, provedena mladim ljudima, koji su prošli školu rata, punima energije i žeđe za prevlašću u životu. Ovi su mladi ljudi psihološki slični sovjetskim mladim ljudima, no njihova energija upravljena je u drugo korito, te nije primila razrušujući već sagrađujući karakter. Mi živimo u epohi cesarizma. I značenje imat će tek ljudi tipa Mussolinijeva, jedinoga, možda stvaralačkoga državničkog radenika Evrope, koji je razumio podložiti sebi i nacionalnoj ideji bojovno-nasilničke instinkte mladeži, dao izraz energiji“ (Berđajev 1991: 59).

Krug se zatvara. Veliki inkvizitor prigovara Isusu na tome što je Isus bio i što je htio. Bio je, naime, buntovnik (a buntovnici ne mogu biti sretni). Jedna starija hijerarhija ga je upozoravala, ali on nije slušao. Na svu sreću, poentira Veliki inkvizitor, u odluci njegovih nastavljača da „vežu i razvezuju“ njegova je Riječ i njegovo djelo došli su u ruke nove hijerarhije koja, poput one stare, također zna kakav sustav treba uspostavljati.

Hijerarhija u liku Velikog inkvizitora pokazuje zemaljsku mudrost onih koji znaju ili misle da znaju da u čovjeku nema ničega božanskoga. Sloboda i nebeski kruh su nespojivi jer je čovjek preslab. Čovjek bježi od slobode i traži siguran zaklon. Siguran je pak samo tamo gdje će biti i ostali. Veliki inkvizitor pojašnjava: „Ta nema za čovjeka teže i mučnije brige nego da, čim postane slobodan, što brže nađe onoga kome će se klanjati. Ali čovjek traži da se klanja pred onim što je već sigurno, toliko sigurno da svi ljudi odjednom pristaju da se svi pred njim poklone“ (Dostojevski 1979: 281).

Hijerarhija zagovara stav da je čovjek biće koje bi moglo vjerovati ako je ono u što bi vjerovao toliko izvjesno da u to zapravo i ne mora vjerovati. Mačevi su kroz povijest krvavljeni ne zato što su ljudi vjerovali u različite bogove nego zato što uvijek oni drugi nisu zajedno s nama stvarali tu sigurnost u koju se može vjerovati – bez vjere. Da smo svi zajedno u jednoj vjeri, vjera zapravo ne bi bila niti potrebna jer bi evidentno bilo da se imamo gdje skloniti.

Mir i smrt čovjeku su, smatra Veliki inkvizitor, bliži nego sloboda izbora ili razlika između dobra i zla.

3.

Samo naizgled pitanje slobode je u središtu sukoba Velikog inkvizitora i Isusa. Tačno je da Veliki inkvizitor najavljuje ideju bjekstva od slobode. Tačno je i to da je sloboda teret a ne privilegija. Hijerarhiji je jasno da je korisno masi obećati, ali ne i dati slobodu. Jasno joj je da svaka sloboda pretpostavlja izdvajanje iz mase, a svako je odvajanje u suprotnosti s osjećajem zajedništva i identiteta. Sloboda je u igri samo načelno, na razini vjerskog ili političkog programa.

U temeljima pozivanja na slobodu leži igra licemjerja. Hijerarhija Isusovih sljedbenika poziva se na Isusovu želju da ga slijede oni koji do njega dođu svojom slobodnom odlukom (a ne privučeni čudom pretvaranja vina u kruh i sl.). To pozivanje na slobodu postat će gotovo pa slogan hijerarhije Isusovih sljedbenika/posrednika, koji će ga, međutim, odbaciti zajedno s idejom slobode i slobodne odluke o slijeđenju Isusa Krista.

Hijerarhija je nespojiva sa slobodom, ali nije nespojiva s licemjernim pozivanjem na Isusovu odluku da ga slobodni slijede, a da se istovremeno zagovara stav da je sloboda preteška za ljudsko biće i da će svi koji žele slijediti Isusa Krista svoju slobodu položiti pred noge hijerarhije. „A mi ćemo im reći – kaže Veliki inkvizitor – da vladamo u Tvoje ime. Mi ćemo ih opet obmanuti jer te nećemo više pustiti među nas“ (Dostojevski 1979: 280).

Otuda temeljno pitanje egzistencijalizma nije trebalo biti odnos slobode i samoubojstva, nego korijeni licemjerja pojedinaca i institucija. Sloboda je samo bojno polje na kojemu se skidaju maske.³

Veliki inkvizitor smatra da će na tom bojnom polju pobijediti oni koji znaju zavesti savjest pojedinaca i zajednica. Zavođenje se pojavljuje kao instrument realiziranja licemjernog pozivanja na Isusa i institucionalnog odbijanja njegovih ideja.

Hijerarhija ne želi imati problema sa slobodom pojedinaca. Ona želi zavladati pojedincem ograničavajući njegovu slobodu. Isus je zagovarao slobodnu ljubav prema njegovoj riječi i ushićenje, umjesto zakonskih pravila propisane slobode religijskog ponašanja. Nova je hijerarhija zaključila da je Isusova pobuna pokušaj koji nema realne osnove u materijalu koji se zove čovjek i potrudila se da čovjeka oslobodi slobode.

Velikom su inkvizitoru mučenja koje je inkvizicija provodila dala dovoljno 'veliki uzorak' u 'istraživanju' snage ljudske svijesti i njegove vjere u ideale, da je s malim postotkom odstupanja mogao zaključiti kako će se i najsrčaniji i najuvjereniji i najzagledaniji u lik Isusa Krista – odreći Isusa bilo u patnjama mučenja, bilo u tegobama slobode izbora.

Svaka je crkva, primjećuje Dostojevski, sazdana na *čudu*, *tajni* i *autoritetu*. Ljubav i slobodna odluka nisu građevni materijal za oblikovanje institucija. Otuda prigovor Velikog inkvizitora zatočenom Isusu da je, onda kada je mogao, morao narodu priuštiti više čuda, ako mu je istinski želio pomoći.⁴ Morao je sići s križa još dok su

³ Jednako tako samo se djelomice može prihvatiti pristup Dušana Pirjaveca iz knjige Braća Karamazovi i pitanje o bogu. Upravo ovim tekstom želimo skrenuti pozornost na temeljne teme priče o Velikom inkvizitoru, a to su hijerarhija i licemjerje. Usporediti razliku s Dušan Pirjavec, Braća Karamazovi i pitanje o bogu, AGM, Zagreb, 2003.

⁴ Interesantna je kritika socijalizma od strane Berđajeva koja se poziva upravo na Dostojevskoga: „Socijalizam je principijelno netolerantan i ekskluzivan, on po ideji svojoj ne može dopustiti nikakvih sloboda svojim protivnicima, koji drukčije misle. On je prinuđen da poriče slobodu savjesti. On je sistem Velikoga Inkvizitora i Šigaljova. On hoće da riješi sudbinu čovječjih zajednica poričući slobodu duha.“ (str. 90) ili: „Ruska se revolucija svršila po Dostojevskom. On je proročki raskrio njenu idejnu dijalektiku i dao njene likove. Dostojevski je pojmio, da je socijalizam u Rusiji religiozno pitanje, pitanje ateističko, da ruska revolucionarna inteligencija nije nikako zanesena politikom, već spasenjem čovječanstva bez Boga. I onima koji hoće pojmiti smisao ruske revolucije, neophodno je, da se zadube u proziranje Dostojevskog“ Berđajev (1991: 63–64).

ga gledali, tako da svojim čudom hrani pokoljenja vjernika. Morao je u pustinji izazvan đavlom/vragom/sotonom/šejtanom – skočiti s hrama i dokazati da će ga anđeli uhvatiti rukama.

Za razliku od naivnog Isusa koji želi da ga slijede ne zbog čuda nego iz srca i zbog vlastite odluke – hijerarhija zna da je za vlast nad masama čudo nezamjenjivo sredstvo.

Onostranost se dokazuje nerazumijevanjem, neshvatljivošću čuda, a u toj neshvatljivosti gnijezdi se vjera.

Crkve su osiguravajuća društva koja izdaju police osiguranja onima koji vjeruju u čuda.

Veliki inkvizitor kao ovršitelj života onih koji ne vjeruju u hijerarhiju smatra da pravo na tajnu nema samo Isus nego i institucija koja se na njega poziva. Te se tajne mogu i razlikovati. Naglašujući da se Isusova tajna sastoji u tome da je (zbog slabosti ljudskog materijala) on zapravo došao odabranima, Veliki inkvizitor kaže: „(...) onda smo i mi bili u pravu da propovijedamo tajnu i da ih učimo da nije važna slobodna odluka njihovih srca, ni ljubav, već tajna kojoj se moraju slijepo pokoravati, pa čak i protiv svoje savjesti. Mi smo tako i učinili. Mi smo ispravili djelo tvoje i utemeljili ga na čudu, tajni i autoritetu. I ljudi su se obradovali što su ih opet povelili kao stado i što im je, najzad, skinut sa srdaca tako strašan dar koji im je donio toliko patnje“ (Dostojevski 1979: 284).

Hijerarhija je tu da bi korigirala božje namjere. Želja božjega sina da ga slijede u ljubavi i iz ljubavi biva zamijenjena željom hijerarhije da se, barem njih iz hijerarhije, ne slijedi iz ljubavi nego na temelju *čuda, tajne i autoriteta*.

No, to je put koji je nužno morao odvesti crkvu u ruke volje za zemaljskom moći, a ta je volja išla ususret đavoljoj ponudi koju je Isus odbio a koju je hijerarhija prihvatila. „Mi nismo uz tebe nego uz njega, eto to je naša tajna“, priopćuje kardinal Veliki inkvizitor Isusu dodajući da je kao nagrada došao Rim, carev mač i mogućnost da se vlada cijelim svijetom.

Opravdanje želje za vladavinom nad cijelim svijetom Veliki inkvizitor vidi u potrebi ljudskog mravinjaka da živi u sveopćem jedinstvu. Budući da Isus nije prihvatio mač i tako omogućio da ga ujedinjeni svijet slijedi, taj je teret na sebe preuzela hijerarhija. Čovjek je konačno imao koga slijediti, za nekoga ratovati, u ime nekoga žrtvovati se i ubijati, biti sve ono što se traži i naredi, bez razmišljanja i kajanja.

No, to je istovremeno značilo i odustajanje od Isusa Krista i prelazak u konkurentski tabor.

Crkva, dakle, više ne slijedi Isusa Krista jer je Kristov nauk zapravo samo za snažne i odabrane a ne za svjetinu koja traži prvu priliku da se oslobodi svoje slobode. Crkva je prešla na stranu Vraga jer njegov nauk više odgovara krhkoj i povodljivoj ljudskoj prirodi. Čovjek je biće mravinjaka koje se osjeća slobodnim tek u zajednici s ostalim neslobodnima; on je biće koje se može pozivati na visoka načela (kao što su ljubav ili Bog) ali će se uvijek prikloniti onome tko je snažniji na zemlji – u *real timeu*.⁵

Ljudska je povijest historija pokušaja da pojedini narodi, odnosno njihove vođe – zavladaju svijetom. Ljudska je potreba – svijet koji ima svjetovnog zemaljskog vođu koji je svojim mačem činio čuda i postao neprikosnoveni autoritet.

Hijerarhija dakle ima svoj cilj, zna na koga se u ostvarenju tog cilja može osloniti; ima mač u svojim rukama, a razumije se i u psihologiju.

Tajna tajne je – laž. Tajna političke tajne je evidentna nedostupnošću dokumenata koji svjedoče o prikrivanju istine. Tajna hijerarhijske tajne je u tome da se jedno govori i propovijeda, a drugo namjerava i čini.

Kao i svaka druga laž i religijska laž leži na plodnom tlu licemjerja. Onog istog protiv kojega će ustati i Friedrich Nietzsche.⁶

4.

Ali što je s onim odabranima, onim jakima koji su ostali uz Isusa? Njima Veliki inkvizitor predviđa dramu u dva čina: podizanje vlastite zastave slobode i posustajanje. Nakon borbi jednih protiv drugih pojavit će se sljedbenici lažnog morala hijerarhije crkve: „Mi ćemo ih uvjeriti da će tek onda i biti slobodni kada se odreknu svoje slobode radi nas, i kada se nama pokore“ (Dostojevski 1979: 285).

⁵ U tom smislu gotovo identično se može čitati kritika akademske zajednice Konrada Paula Liessmanna u djelu *Teorija neobrazovanosti*. Kada Liessman piše o načinima deriviranja znanja, urušavanja vjerodostojnosti akademske zajednice, pretvaranja znanja u sluškinju ideologija i sl., onda on zapravo razvija tezu koja je sadržana u krhotinama istine Velikog inkvizitora. Usporediti: Konrad Paul Liessmann, *Teorija neobrazovanosti*. *Zabluda društva znanja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2008.

⁶ Teško se složiti s inače lijepim završetkom studije *Dostojevski u ozačju Kristova čovjekoljublja* koju je napisao Vjeko-Božo Jarak. Na samom kraju studije autor, naime, bilježi: „Kojim će putem krenuti svijet u budućnost, Dostojevski nije znao, ali se nadao i strepio. Malo je ljudi poput njega s tolikom zabrinutošću gledalo u budućnost i to u doba hvaljena napretka, jer je malo bilo onih koji, kao on, bijahu pronikli rasulo europske uljudbe, posebice smalaksalost europskoga kršćanstva, veliko raslojavanje: odvajanje viših slojeva društva od priprosta puka, prijelaz u bezvjerje velikoga broja ljudi najodgovornijih zvanja kao što su liječnici, političari pa i pisci. Na Krista ide Veliki inkvizitor, društvo i narod zapadaju u metež babilonske kule, a društvo što nastaje slični mravinjaku. Ni Nietzsche ni Solovjev nisu predvidjeli buduće strahote kako ih je slutio Dostojevski“ (Jarak 1999: 144–145).

Dostojevski je svjestan slabosti ljudskoga bića. Iz te slabosti rađaju se mehanizmi obrane, bježanja od slobode, licemjerje, laž, ali i potreba za okupljanjem u gomilu istih ili sebi sličnih. Sreća i snaga ne idu zajedno. (Snaga se ionako rađa iz nesreće).

Pojašnjavajući karakter svijesti koja se utapa u hijerarhiju, Veliki inkvizitor najavljuje svijest ljudi Oceanije oslikan perom Georgea Orwella. Najavljuje se vrijeme u kojemu ljudi znaju i vide, ali prihvaćaju stvari onako kako se od njih traži da ih vide, misle, oblikuju...

Hijerarhija će tako dijeliti kruh. Ljudi će znati da su ga sami zaradili ali će biti zahvalni. Vidjet će da nema pretvaranja kamena ili vode u vino ili kruh, ali će biti sretni što su se oslobodili „kamenja“ mukotrpnog traženja, suprotstavljanja i osobnih „tlapnji“. 'Pokoriti se jednom zauvijek' znači postati sposobnim prihvatiti laž kao istinu, mir kao rat, ropstvo kao slobodu. 1984. je konzekvenca razmišljanja Velikog inkvizitora.

Oslobođena iz đavoljega tijela hijerarhija potiče licemjerje i laž. Otuda oprost grijeha kao priznanje neistine. Sljedbenici hijerarhije mogu raditi što god hoće – sve će im biti oprašteno. Naravno, ukoliko rade s dopuštenjem/blagoslovom hijerarhije. Sve grijeha na sebe preuzimaju sljedbenici đavoljih nakana skriveni iza lika i djela Isusa Krista. Svaki grijeh malog i slabog čovjeka jača ih i učvršćuje na poziciji nezamjenjivih. Isus više nije potreban.

No, ne samo da će se pokoravati, nego će se i ispovijedati pred članovima hijerarhije. Ljudi će hijerarhiji dobrovoljno donositi informacije o svojim nadama, strahovima... Rasterećeni i poslušni ljudi će postati nesposobni za vlastiti korak. Biti, znači biti u hijerarhiji. Osjećati, znači utopiti se u programirano kolektivno ludilo ili kolektivnu lažnu sreću. Umrijeti prije smrti, znači biti spreman za hijerarhiju.

Hijerarhija svjesno nudi zagrobni život i sreću nakon smrti. Veliki inkvizitor čak kaže kako nagradom vječnog života mame nesretne da odbace slobodu i prijeđu u redove onih koji čekaju smrt da bi bili sretni. Ovu će sliku dalje razvijati Orwell u želji mučenoga da zavoli Velikoga Brata kako bi bio ubijen i tako oslobođen mučenja.⁷

⁷ Jedno od mjesta koje pokazuje sličnost kritike hijerarhija crkve i partije od strane Dostojevskoga i Orwella je i sljedeće mjesto iz 1984.: „Mi smo svećenici vlasti – rekao je – Bog je vlast. Ali za sada, koliko ti o tome znaš, vlast je samo riječ. Vrijeme je da stekneš neki pojam o tome što vlast znači. Prvo što moraš shvatiti jest da je vlast kolektivna. Pojedinaac je moćan samo utoliko što prestaje biti pojedinac. Znaš li partijsko geslo: 'Sloboda je ropstvo'? Je li ti kad palo na pamet da se ono može obrnuti? Ropstvo je sloboda. Kad je samo – slobodno – ljudsko biće uvijek doživljava poraz. Tako mora biti, jer je svaki čovjek osuđen da umre, što je najveći od svih poraza. Ali ako se može potpuno bez ostatka podrediti, ako može uteći od vlastitog identiteta, ako se može utopiti u Partiji tako da on i jest Partija, tada je svemoćan i besmrtn“ Orwell (2008: 274).

Veliki inkvizitor osuđuje Isusa na lomaču. Smatra ga krivim jer je u ljudima razvijao ponos, a hijerarhiji trebaju smjerni ljudi. Smatra ga odgovornim jer je na ljudska leđa natovario preveliki teret. Želi mu dokazati koliko je snažna hijerarhija tako što će na njegovu lomaču drva donositi i oni koji su ljubili zemlju po kojoj je hodio.

Kardinal koji spaljuje ljude – Isusov nauk proglašava bezumnim. Nakon Isusa bila je potrebna organizacija koja bi u ime Isusa, ali bez njega, provodila njegov nauk izmijenjen do te mjere da je bio njegova potpuna suprotnost.

LITERATURA:

1. Berđajev, Nikola (1991), *Novo srednjovjekovlje*, Laus, Split.
2. Dostojevski, F. M. (1979), *Braća Karamazovi*, Znanje, Zagreb.
3. Jarak, Vjeko-Božo (1999), *Dostojevski u ozračju Kristova čovjekoljublja*, Teovizija, Zagreb.
4. Liessmann, Konrad Paul (2008), *Teorija neobrazovanosti. Zablude društva znanja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
5. Pirjavec, Dušan (2003), *Braća Karamazovi i pitanje o bogu*, AGM, Zagreb.

THE GRAND INQUISITORS

Summary

We live in a time of growing discrepancies between the proclaimed political ideas/affiliations and reality. The systems of media seduction and manipulation allow for ‘manufacturing consent’ in contemporary citizens, the consumers of mass media products. This leads to new forms of establishing hierarchies, which repeat some of the old behaviour patterns.

Truth is unwelcome. Communities of people interconnected through their interests develop various forms of substitutes for truth and the ways of bypassing truth and making it irrelevant.

In this paper, the fact that illusions overpower ideas (as noted by Feuerbach) is illustrated by Fyodor Dostoyevsky’s *The Grand Inquisitor* from *The Brothers Karamazov*. “Why shouldst Thou now return, to impede us in our work,” the Grand Inquisitor inquires of God Himself, who has ‘descended from heaven’ in order to see His children. The encounter is marked by the Grand Inquisitor’s threat that God Himself will be tried and burned at the stake as a heretic.

Dostoyevsky sets up a marvellous literary backdrop for the examination of the fundamental issues of faith, attitudes towards miracles, the Inquisition, but also the Reformation, which is turning 500 this very year.

This text examines the relationship between faith and freedom, hierarchies and followers, the media system of mediation and the results of the mediation, the relationship between an idea and its lived reality.

The paper draws a parallel between the time *The Brothers Karamazov* was written (mid 19th century) and the current turmoil, and seeks to find/suggest the answers to the eternal questions that Dostoyevsky rose/read from the history of the human quest for freedom.

It is a philosophical and literary analysis, an exploration of philosophical ideas in a literary work. Dostoyevsky lends himself well to this kind of analysis, since some of his observations are marked with

intellectual objections to such an extent that an entire closed philosophical system could be constructed with minimal effort.

The additional motive for the exploration of the idea of the Grand Inquisitor is the increasing authoritarianism of the political leaders of countries both big and small, superpowers and banana states alike. Dostoyevsky has plenty to say to them, and this paper attempts to bring to life the great writer's political and libertarian ideas, and transfer them to a time that has plenty to learn from him.

Key words: Dostoevsky, hierarchy, education, hypocrisy, god, Great inquisitor, Jesus

Adresa autora

Authors' address

Sveučilište Sjever

Varaždin / Koprivnica

salic@unin.hr

Rad prezentiran na Naučnoj konferenciji "Savremeni izazovi i perspektive društvenih i humanističkih studija", Filozofski fakultet u Tuzli, april 2017. god.